

**O‘ZBEK (DAVLAT) TILI TA’LIMIDA INTERFAOL METODLARNING O‘QUVCHI
NUTQIGA TA’SIRI**

Sultanova Nasibaxon Quvatbaevna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi

Nukus shahar 25-maktab

O'zbek(davlat) tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek (davlat) tili ta’limida interfaol metodlardan foydalanishning o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida klaster, aqliy hujum, insert, munozara, rolli o‘yin kabi interfaol metodlarning o‘quvchi nutq faolligini oshirish, muloqot madaniyatini shakllantirish hamda mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ta’siri aniqlanadi. Maqolada interfaol metodlarning an’anaviy ta’lim usullari bilan qiyosiy tahlili asosida ularning samaradorligi asoslab beriladi hamda o‘zbek tili darslarida qo‘llash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar

o‘zbek tili, davlat tili ta’limi, interfaol metodlar, nutq kompetensiyasi, og‘zaki va yozma nutq, muloqot madaniyati, ta’lim samaradorligi.

Аннотация

В статье рассматривается значение применения интерактивных методов в обучении узбекскому (государственному) языку и их влияние на развитие устной и письменной речи учащихся. В ходе исследования анализируются возможности таких интерактивных методов, как кластер, мозговой штурм, INSERT, дискуссия и ролевая игра, в повышении речевой активности учащихся, формировании коммуникативной культуры и развитии навыков самостоятельного и критического мышления. На основе сравнительного анализа интерактивных и традиционных методов обучения обосновывается их педагогическая эффективность, а также предлагаются практические рекомендации по внедрению интерактивных технологий в процесс обучения государственному языку.

Ключевые слова

узбекский язык, обучение государственному языку, интерактивные методы, речевая компетенция, устная и письменная речь, коммуникативная культура, эффективность обучения.

Annotation

This article analyzes the importance of using interactive methods in teaching the Uzbek (state) language and their impact on the development of students' oral and written speech. The study examines the effectiveness of interactive methods such as clustering, brainstorming, INSERT, discussion, and role play in increasing students' speech activity, shaping communicative culture, and developing independent and critical thinking skills. Based on a comparative analysis of interactive and traditional teaching approaches, the pedagogical effectiveness of interactive methods is substantiated, and practical recommendations for their implementation in the state language education process are proposed.

Keywords

Uzbek language, state language education, interactive methods, speech competence, oral and written speech, communicative culture, teaching effectiveness.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri o'quvchilarda samarali muloqot olib borish, fikrni aniq, mantiqli va ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bu jarayonda o'zbek (davlat) tili fani nafaqat til bilimlarini o'rgatuvchi fan sifatida, balki shaxs nutqiy madaniyatini, ijtimoiy faolligini hamda milliy o'zlikni anglashini ta'minlovchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois davlat tili ta'limida o'quvchi nutqini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

An'anaviy o'qitish usullariga tayangan holda tashkil etilgan dars jarayonlari ko'pincha o'quvchilarning passiv ishtiroki, tayyor bilimlarni qabul qilishga yo'naltirilganligi bilan tavsiflanadi. Bunday yondashuv esa o'quvchilarda mustaqil fikrlash, erkin nutqiy faoliyat olib borish va muloqot jarayonida faol ishtirok etish ko'nikmalarining yetarli darajada shakllanmasligiga olib keladi. Zamonaviy ta'lim talablari esa o'quvchini bilim oluvchidan bilim yaratuvchi subyektga aylantirishni, dars jarayonida uning faol nutqiy ishtirokini ta'minlashni taqozo etadi.

Shu nuqtayi nazardan, o'zbek tili ta'limida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita sifatida e'tirof etilmoqda. Interfaol metodlar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan bo'lib, ta'lim jarayonida o'quvchilarning fikrlash, bahs-munozara olib borish, o'z nuqtayi nazarini asoslab berish hamda muloqot madaniyatini egallashiga keng imkoniyat yaratadi. Natijada dars jarayoni mazmunan boyib, o'quvchilarning nutqiy faolligi va til kompetensiyasi izchil rivojlanadi.

Mazkur maqolada o'zbek (davlat) tili darslarida qo'llaniladigan interfaol metodlarning o'quvchi nutqiga ta'siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinib, ularning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari

davlat tili ta'limini takomillashtirish, o'quvchilarda nutq kompetensiyasini shakllantirish hamda dars jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida o'quvchilarda nutqiy, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, o'zbek (davlat) tili ta'limida o'quvchilarning fikrni og'zaki va yozma shaklda erkin, aniq va mantiqli ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish zamonaviy ta'lim talablaridan biri hisoblanadi. Shu jihatdan, davlat tili darslarida o'quvchi nutqini faollashtiruvchi samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlash va amaliyotga joriy etish masalasi alohida dolzarblik kasb etadi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'qitish usullariga asoslangan darslar o'quvchilarning nutqiy faolligini yetarli darajada ta'minlay olmaydi, bu esa ularning muloqot madaniyati va til kompetensiyasining sust rivojlanishiga olib keladi. Axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan, muloqot shakllari kengayib borayotgan hozirgi davrda o'quvchining faol nutqiy ishtirokini ta'minlaydigan interfaol metodlarga ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Bu metodlar orqali o'quvchi bilimni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil ravishda o'zlashtiruvchi va nutq orqali ifodalovchi subyektga aylanadi.

Davlat tilining ijtimoiy mavqei va funksional ahamiyati ortib borayotgan bir sharoitda o'quvchilarning nutqiy savodxonligi, so'z boyligi va muloqot madaniyatini yuksaltirish muhim ijtimoiy-pedagogik vazifa hisoblanadi. Interfaol metodlarning o'zbek tili ta'limidagi imkoniyatlarini ilmiy asosda o'rganish esa davlat tili darslarining samaradorligini oshirish, o'quvchilarda barqaror nutq kompetensiyasini shakllantirish hamda ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik talablar asosida takomillashtirishga xizmat qiladi.

Shu bois, o'zbek (davlat) tili ta'limida interfaol metodlarning o'quvchi nutqiga ta'sirini tadqiq etish bugungi ta'lim tizimi ehtiyojlaridan kelib chiqib, nazariy va amaliy jihatdan muhim va dolzarb masala hisoblanadi.

ASOSIY QISM

O'zbek (davlat) tili ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarda til haqidagi nazariy bilimlarni shakllantirish bilan bir qatorda, ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llay olish, fikrini og'zaki va yozma shaklda to'g'ri, ravon va mantiqli ifodalash kompetensiyasini rivojlantirishdan iborat. Ushbu jarayonda interfaol metodlar ta'limning mazmuni va shaklini yangilash, o'quvchi nutqini faollashtirish va dars samaradorligini oshirishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Interfaol metodlarning pedagogik mohiyati o'quvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish, uning fikrlash jarayonini rag'batlantirish hamda o'zaro muloqot asosida bilimlarni egallashni ta'minlashdan iborat. Bunday metodlar o'quvchilarni faqat tayyor axborotni qabul qiluvchi emas, balki bilimni mustaqil

ravishda izlab topuvchi va tahlil qiluvchi subyekt sifatida shakllantiradi. Natijada o'quvchi nutqi faol, mazmunli va ijtimoiy jihatdan moslashuvchan bo'lib boradi.

O'zbek tili darslarida keng qo'llanilayotgan klaster, aqliy hujum, INSERT, munozara, rolli o'yin kabi interfaol metodlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, klaster metodi o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish, tushunchalar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash va fikrni tizimli ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Aqliy hujum metodi esa erkin fikrlash muhitini yaratib, o'quvchilarning og'zaki nutqida tezkorlik va dadillikni shakllantirishga xizmat qiladi.

INSERT texnologiyasi matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning anglash, tahlil qilish va xulosalash qobiliyatlarini kuchaytiradi. Ushbu metod orqali o'quvchi o'qilgan matnga nisbatan shaxsiy munosabat bildiradi, fikrini asoslaydi va o'z nuqtayi nazarini nutq orqali ifodalashga odatlanadi. Bu esa yozma nutqning mazmunan boyishiga, grammatik va uslubiy xatolarning kamayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Munozara va bahs-munozara metodlari o'quvchilarning muloqot madaniyatini, dalillash va qarama-qarshi fikrlarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunday mashg'ulotlar jarayonida o'quvchi o'z fikrini aniq bayon etish, suhbatdoshini tinglash va mulohazalarini mantiqiy izchillikda himoya qilishga o'rganadi. Bu esa nutqning kommunikativ sifatlarini rivojlantirib, o'quvchining ijtimoiy faolligini oshiradi.

Rolli o'yin metodlari esa o'quvchilarning real hayotiy vaziyatlarga mos nutqiy tajribani egallashiga yordam beradi. O'zbek tili darslarida turli kommunikativ rollarni bajarish orqali o'quvchilar nutqning uslubiy rang-barangligini anglaydi, til birliklarini vaziyatga mos holda qo'llash ko'nikmasini shakllantiradi. Natijada o'quvchi nutqi tabiiylik, ifodalilik va aniqlik jihatidan rivojlanadi.

Interfaol metodlarning amaliy qo'llanilishi shuni ko'rsatadiki, bunday yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning nutqiy faolligi, mustaqil fikrlash darajasi hamda til kompetensiyasi sezilarli darajada oshadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchining yo'naltiruvchi va tashkilotchilik roli kuchayib, o'quvchi markazli ta'lim muhiti shakllanadi. Bu esa davlat tili ta'limining sifatini oshirish va o'quvchilarni barkamol, nutqiy yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning faqat nazariy bilimlarini emas, balki ularning nutqiy, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilab olinmoqda. Ayniqsa, o'zbek (davlat) tili ta'limida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqida uchrayotgan mantiqiy uzilishlar, so'z boyligining yetarli darajada shakllanmaganligi hamda fikrni erkin ifodalashdagi qiyinchiliklar ushbu yo'nalishda samarali pedagogik yondashuvlarni izlash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'qitish usullari asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning nutqiy faolligi past bo'lib, ularning ko'pchiligi passiv tinglovchi sifatida ishtirok etadi. Bu holat o'quvchilarda mustaqil fikrlash, bahs-munozarada qatnashish va nutqiy kompetensiyani rivojlantirish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu sababli ta'lim jarayonida o'quvchini markazga qo'ygan, hamkorlik va muloqotga asoslangan interfaol metodlarni tizimli ravishda joriy etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Davlat tili ta'limining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga tayyorlash, ularning nutq madaniyatini yuksaltirish hamda til birliklaridan maqsadga muvofiq foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Interfaol metodlar esa aynan ushbu maqsadlarga erishishda samarali vosita bo'lib, o'quvchilarning fikrlash faolligi, nutqiy tashabbuskorligi va muloqotga kirishish darajasini oshiradi. Biroq ushbu metodlarning o'zbek tili darslarida o'quvchi nutqiga ko'rsatadigan real ta'sirini ilmiy asosda tahlil qilish, ularning imkoniyatlari va cheklovlarini aniqlash zarurati mavjud.

Shu jihatdan, interfaol metodlarning o'quvchi nutqiga ta'sirini o'rganish davlat tili ta'limining sifatini oshirish, dars jarayonini zamonaviy pedagogik talablar asosida takomillashtirish hamda o'quvchilarda barqaror nutqiy kompetensiyani shakllantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot natijalari o'zbek tili o'qituvchilari uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishga, ta'lim jarayonida samarali metodlarni tanlash va qo'llashga ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek (davlat) tili ta'limida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Mazkur metodlar o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini faollashtirib, ularning fikrni aniq, mantiqli va ravon ifodalash ko'nikmalarini izchil rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada o'quvchilar dars jarayonida passiv tinglovchi emas, balki faol muloqot ishtirokchisiga aylanadi.

Interfaol metodlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish, nutq madaniyatini yuksaltirish hamda mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Klaster, aqliy hujum, INSERT, munozara va rolli o'yin kabi metodlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirib, real kommunikativ vaziyatlarda til birliklaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa davlat tili ta'limining amaliy yo'naltirilganligini kuchaytiradi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, interfaol metodlarning tizimli va maqsadga muvofiq qo'llanilishi o'zbek tili darslarining samaradorligini oshirib, o'quvchilarda barqaror nutqiy kompetensiyani shakllantirishga zamin yaratadi. Shuningdek, bunday yondashuv o'qituvchining pedagogik faoliyatini takomillashtirish,

dars jarayonini zamonaviy ta'lim talablari asosida tashkil etish va ta'lim sifatini yuksaltirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek (davlat) tili ta'limida interfaol metodlardan foydalanish bugungi ta'lim tizimi uchun zarur bo'lib, ularni ilmiy asosda o'rganish va amaliyotga keng joriy etish davlat tili ta'limining rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Mazkur yo'nalishdagi izlanishlar kelgusida o'zbek tili ta'limining mazmuni va metodikasini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abduqodirov A.A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Alimuhamedov R.M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. Begimqulov U.Sh. Ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish. – Toshkent: Fan, 2018.
4. G'afforova T.X. O'zbek tili ta'limida nutq kompetensiyasini rivojlantirish. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
5. Jo'raev R.X. Pedagogik texnologiyalar va ularning ta'limdagi o'рни. – Toshkent: Sharq, 2017.
6. Karimova D.K. Ona tili darslarida interfaol metodlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
7. Mahmudov N. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: Fan, 2016.
8. Nematov H.J. Zamonaviy dars va pedagogik yondashuvlar. – Toshkent: Innovatsiya, 2019.
9. Qosimova K., Matjonov S. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
10. Saidov A.A. O'zbek tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
11. Sharipova M.T. Davlat tili ta'limida nutqni rivojlantirish masalalari. – Toshkent: Akademiya, 2021.
12. To'xtasinov B.M. Interfaol ta'lim metodlari va ularning samaradorligi. – Toshkent: Fan, 2020.
13. Usmonov S.A. O'zbek tili darslarida innovatsion metodlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
14. Xudoyberganova Z.Sh. Til va muloqot kompetensiyasi. – Toshkent: Fan, 2018.
15. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.